

İhracat Performansının Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi ile Değerlendirilmesi: Orta Asya Ülkeleri Örneği

Güçgeldi BASHIMOV*

Özet

Rekabet gücü, uluslararası ticaret literatüründe son yıllarda sıklıkla kullanılan çok boyutlu bir kavramdır. Günümüzde ülkelerin yoğun bir rekabet içerisinde buldukları söylenebilir. Bu çalışmada, Orta Asya ülkelerinin ihracat rekabet gücü belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada rekabet gücü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi ile ölçülmektedir. Analiz aşamasında 2008-2018 dönemine ait Uluslararası Ticaret Merkezi'nin ihracat verileri kullanılmıştır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksine göre Orta Asya ülkelerinin daha çok mineral yakıtlar, tarımsal ürünler, tekstil ve hazır giyim ürünleri, kimya sanayii ürünleri ile maden ürünlerinde rekabet gücüne sahip olduğu görülmüştür. Özellikle mineral yakıtlar ile maden ürünlerinde rekabet düzeyinin oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir. Orta Asya ülkelerinin küresel ticaretteki rekabet gücünün artırılması için ihracatta mal bazında çeşitlendirmeye daha çok önem verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Orta Asya, Rekabet Gücü

The Evaluation of Export Performance by Using Revealed Comparative Advantages Method: Case Study of Central Asian Countries

Abstract

Competitiveness is a multi-dimensional concept which is used frequently in recent years in the international trade literature. Today, it is possible to say that countries are in an intense competition. In this study, it is aimed to determine the competitive power of Central Asian countries by using Revealed Comparative Advantage index. The study used International Trade Centre statistical data for the period 2008-2018. According to Revealed Comparative Advantage index it has been found that the Central Asian countries have competitive power in fuel oils, agricultural products, textile and garment products, chemical products and mineral commodities. Especially the competitive level is high in fuel oils and mineral commodities. To improve the competitiveness of Central Asian countries in the global trade should pay attention to the diversification in export.

Keywords: Foreign Trade, Central Asia, Competitive Power

Giriş

Küreselleşmenin etkisi ile dünya ekonomisinde yaşanan ekonomik, teknolojik ve politik değişimler ülkelerin rekabet gücünde değişimlere yol açmaktadır. Ülkeler rekabet gücü kazanmak, bu gücü koruyup geliştirmek için her geçen gün daha yoğun çaba sarf etmektedirler. En gelişmiş ülkeler bile dünya ekonomisinden daha çok pay alabilmek, nüfusun refah seviyesini yükseltebilmek

* Dr. İşletme Bilim Uzmanı. e-posta: guyc55@gmail.com

ve ekonomik büyümelerini hızlandırmak için tüm sektörlerde rekabet güçlerini daha da artırmanın yollarını aramaktadırlar.

Uluslararası ticaretin serbestleşmesi ile birlikte ekonomik sınırlar ortadan kalmaktadır. Bu nedenle ülkelerin uluslararası pazarlarda rekabet edebilirliği oldukça önem taşımaktadır. Dünya piyasalarında yer almak ve bu pazarlarda sürdürülebilir bir rekabet sağlamak Orta Asya ülkeleri açısından da oldukça önemlidir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte bağımsızlıklarına kavuşan bölge ülkeleri dünya ekonomisi ile entegre olmaya başlamıştır. Ancak, bu süreçte Orta Asya ülkeleri bir takım yapısal, sosyal ve ekonomik sıkıntılar ile karşı karşıya kalmıştır. Bununla birlikte, serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde ekonomide liberalleşme yönünde önemli adımlar atılmış, dış ticaret kademeli olarak serbestleştirilmiş ve ihracata odaklanılmıştır. Orta Asya ülkeleri sahip oldukları hidrokarbon ve maden kaynakları sayesinde ihracatta büyük atılımlar gerçekleştirmiştir. Orta Asya ülkeleri ekonomik kalkınmayı gerçekleştirerek uluslararası ticarete önemli ülkeler olarak yer almak istemektedirler. Bu bağlamda bölge ülkelerinin küresel çapta rekabet edebilir olmaları oldukça önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı son on yıl içerisinde Orta Asya ülkelerinin (Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Özbekistan) ihracat performansındaki gelişmeleri analiz etmektir. Bu amaçla Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi kullanılarak Orta Asya ülkelerinin sektör bazında ihracat potansiyeli belirlenmeye çalışılmıştır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi ülkelerin ihracat potansiyelinin değerlendirilmesinde literatürde yaygın olarak kullanılmaktadır. Çalışmada Armonize Mal Tanım ve Kodlama Sistemi kullanılmış ve ele alınan zaman aralığı ise 2008-2018 yılları arasındadır.

1. Literatür Araştırması

Ülkelerin rekabet gücünü ölçen, ulusal ve uluslararası düzeyde birçok çalışma yapılmıştır. Literatürde ülkelerin dış ticarete avantajlı oldukları sektörlerin belirlenmesinde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu bölümde literatürde konu ile ilgili yapılmış çalışmalardan bazıları hakkında kısa bilgilere yer verilmiştir.

Trung (2002). 1995-1998 dönemi için Vietnam'ın rekabet gücü analiz edilmiştir. Çalışmada İhracat Benzerlik indeksi ve Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda Vietnam'ın su ürünleri, yağlı tohumlar, mineral yakıtlar, hazır giyim eşyaları ve ayakkabı ihracatında rekabet gücüne sahip olduğu belirlenmiştir.

Utkulu ve Seymen (2004). 1990-2003 dönemi için Türkiye'nin AB ülkeleri karşısında rekabet gücü analiz edilmiştir. Hesaplanan AKÜ indeks değerine göre Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim, sebze ve meyve, şeker ve şeker ürünleri, tütün, yağlı tohumlar, kauçuk imalatında rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

Addison Smyth (2005). İrlanda'nın mal bazında uluslararası rekabet gücü AKÜ indeksi kullanılarak incelenmiştir. Araştırma sonucuna göre, İrlanda canlı

hayvanlar, gıda maddeleri, içkiler, kimya sanayi ürünlerinde rekabet gücüne sahiptir.

Saboniene (2009). Litvanya'nın diğer Baltık ülkeleri karşısındaki rekabet gücü analiz edilmiştir. 2001-2007 yıllarını kapsayan çalışmada AKÜ indeksi kullanılmıştır. AKÜ indeksine göre Litvanya canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler, gıda ürünleri, ağaç ve ahşap eşya, tekstil ve hazır giyim ürünlerinde rekabet gücüne sahiptir.

Karambakuwa ve Mzumara (2013). Svaziland'ın rekabet gücünün incelendiği çalışmada AKÜ indeksi kullanılmıştır. Analiz sonucunda Svaziland'ın meyve konserveleri, şeker, deri ve köseleler, kesme çiçek, hazır giyim ürünlerinde rekabet avantajına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Almas ve Hajiyev (2014). Azerbaycan'ın uluslararası rekabet gücü AKÜ ve Net İhracat indeksi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda Azerbaycan'ın tarımsal hammadde, petrol ve petrol ürünleri, kimya sanayii ürünleri, madencilik ürünlerinde rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

Sultan (2014). Çalışmada Suudi Arabistan'ın hangi ürünlerde rekabet gücüne sahip olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. AKÜ indeks değerlerine göre Suudi Arabistan'ın rekabet gücüne sahip olduğu ürünler arasında mineral yakıtlar, organik kimyasallar, plastikler ve gübreler yer almaktadır.

Amirbekova ve Madiyarova (2015). Lafay indeksi kullanılarak Kazakistan'ın ihracat rekabet gücü analiz edilmiştir. Sonuç olarak Kazakistan'ın hayvansal ürünler, bitkisel ürünler ve mineral yakıtlarda rekabet gücüne sahip olduğu belirlenmiştir.

Bashimov (2017a). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi ve Net Ticaret indeksi kullanılarak 2001-2015 dönemi için Türkmenistan'ın sektörel rekabet gücü analiz edilmiştir. Sonuç olarak, Türkmenistan'ın mineral yakıtlar ve tekstil ürünleri ihracatında rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

Maleskic ve Adıgüzel (2017). AKÜ indeksi kullanılarak 2006-2015 yılları arasında Bosna Hersek ekonomisinin rekabet gücü analiz edilmiştir. Yapılan hesaplamalar sonucunda, Bosna Hersek'in silah ve mühimmat, mobilyalar, metal cevherler, ağaç ve ağaç ürünleri, inorganik kimyasal ürünler, kürkler ve ayakkabı, alüminyum, demir ve çelik gibi ürünlerde rekabet gücünün yüksek olduğu saptanmıştır.

Tuerxun (2017). 2006-2015 yılları arasında Çin'in mal bazında rekabet gücü AKÜ indeksi yardımıyla analiz edilmiştir. Hesaplama sonucunda Çin'in 44 mal grubunda rekabet gücüne sahip olduğu, 33 mal grubunda ise rekabet dezavantajına sahip olduğu belirlenmiştir.

2. Veri ve Yöntem

Bu çalışmada Armonize Mal Tanım ve Kodlama Sistemi (HS Code) kullanılmıştır. Çalışmada 2008-2018 dönemine ait Uluslararası Ticaret Merkezi'nin (International Trade Centre-ITC) veri tabanından sağlanan HS 2 haneli mal gruplarına ait ihracat verileri kullanılmıştır. HS sınıflandırması içinde yer alan mal

gruplarına ait başlıklar Tablo 1’de sunulmaktadır. Bununla birlikte çalışmada konu ile ilgili inceleme, derleme ve araştırmalardan da yararlanılmıştır. Bu çalışmada ele alınan Orta Asya ülkeleri Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan’dır.

Tablo 1: HS’ye göre mal grubu sınıflandırma listesi

Fasıl Kodu	Fasıl Adı	Fasıl Kodu	Fasıl Adı
01-05	Canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler	50-63	Tekstil ve hazır giyim eşyaları
06-15	Bitkisel ürünler	64-67	Ayakkabılar
16-24	Gıda sanayii ürünleri	68-71	Cam ve cam eşya
25-27	Mineral yakıtlar ve yağlar	72-83	Metaller ve mineral maddeler
28-38	Kimya sanayii ürünleri	84-85	Makineler ve elektrik malzemeleri
39-40	Plastikler ve mamulleri	86-89	Araç ve taşıtlar
41-43	Deriler, köseleler, postlar ve kürkleri	90-97	Muhtelif mamul eşya
44-49	Ağaç ve ahşap eşyalar	99	Başka yerde belirtilmeyen ürünler

Kaynak: ITC veri tabanı

Ülkelerin ihracat performansını belirleyebilmek için birçok modeller geliştirilmiştir. Bunlardan en önemlisi de Balassa’nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksidir. Akü indeksi ülkelerin hangi mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduklarını gerçekleştiren dışsattım rakamlarından hareketle saptamaktadır. Buna göre, ülkede hangi mal veya mal grubunun toplam dışsattım içindeki payı büyükse, ülkenin o alanda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğundan söz etmek mümkündür. Balassa’nın karşılaştırmalı üstünlükleri bu yolla tanımlamasına açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler adı verilmiştir (Yılmaz, 2014: 244). Balassa’nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yaklaşımı, ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlüğün nedenine inmeden, görünen bir avantaj farkı olup olmadığını açıklamayı amaçlamaktadır (Seymen, 2009: 237). AKÜ indeksi, herhangi bir malın ülkenin toplam ihracatındaki payının, söz konusu malın dünyanın toplam ihracatındaki payına oranını ifade etmektedir. Günümüzde bu yöntem dış ticaretin ve karşılaştırmalı üstünlüklerin açıklanmasında ve ölçülmesinde sıkça kullanılmaktadır (Utkulu, 2005: 14; Ekmen Özçelik ve Erlat, 2013: 45). Balassa’nın AKÜ indeksi aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir:

$$AKÜ_{ij} = (X_{ij}/X_i)/(X_{wj}/X_w) \quad (1)$$

Eşitlik 1’de X: ihracatı, i: ülkeyi, j: sektörü, w: dünyayı ifade etmektedir. AKÜ indeksi sıfır ile sonsuz arasında bir değer almaktadır. Eğer indeks değeri birden büyükse o ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu söylenir. Eğer indeks değeri birden az ise ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu söylenir (Sultan, 2014: 144; Yasmin ve Altaf, 2014: 123).

3. Bulgular

Bu bölümde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi kullanılarak 10 yıllık dönem için Orta Asya ülkelerinin sektörel rekabet gücü analiz edilmiş ve tablolar halinde sunulmuştur. Tablo 2’de Kazakistan’ın AKÜ indeksine göre rekabet gücü değerleri gösterilmiştir. Tablo 2’den görüleceği üzere hesaplama yapılan 16 sektör içinde rekabet gücüne sahip sektör sayısı 4’dür. Bu sektörler; canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler, bitkisel ürünler, mineral yakıtlar, metaller ve mineral maddelerdir. Rekabet gücü düşük olarak belirlenen sektör sayısı ise 12’dir. Ele alınan dönemde rekabet gücü yüksek olan 4 sektörün üçünde rekabet gücü artma eğiliminde iken, birisinde azalma eğilimindedir. Deriler, köseleler ve kürkler mal grubunda 2008-2009 yıllarında rekabet avantajı söz konusu iken, 2010 yılından itibaren dezavantajlılık durumu söz konusudur. Ülkenin tarıma elverişli geniş arazilere sahip olması, çeşitli iklim tiplerinin oluşu, nitelikli işgücünün varlığı ve tarım sektöründe uygulanan başarılı reformlar tarımsal üretimin artmasına ve ihracat potansiyelinin genişletilmesine olanak sağlamıştır (Timor ve ark., 2018: 235). Bunun sonucunda Kazakistan gerek hayvansal ve gerekse bitkisel ürünlerin ihracatında rekabet avantajı yakalamıştır.

Tablo 2: Kazakistan’ın AKÜ indeks değerleri

Mal Grubu	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler	1,21	1,62	1,43	0,90	1,19	1,10	1,42	2,10	2,20	2,26	2,34
Bitkisel ürünler	1,34	1,03	0,99	0,55	1,01	0,85	0,84	1,10	1,13	1,10	1,09
Gıda sanayii ürünleri	0,10	0,10	0,11	0,10	0,19	0,15	0,16	0,23	0,25	0,26	0,28
Mineral yakıtlar	3,87	4,76	4,48	3,96	3,85	4,24	4,58	5,80	5,67	5,80	5,91
Kimya sanayii ürünleri	0,39	0,53	0,51	0,41	0,51	0,46	0,44	0,78	0,80	0,79	0,76
Plastikler ve mamulleri	0,02	0,03	0,02	0,03	0,04	0,03	0,04	0,05	0,05	0,04	0,05
Deriler, köseleler, postlar ve kürkler	1,18	1,30	0,17	0,07	0,08	0,07	0,06	0,10	0,11	0,10	0,12
Ağaç ve ahşap eşyalar	0,02	0,02	0,02	0,04	0,30	0,06	0,02	0,02	0,03	0,02	0,02
Tekstil ve hazır giyim eşyaları	0,08	0,06	0,05	0,04	0,05	0,05	0,04	0,05	0,04	0,03	0,02
Ayakkabılar	0,00	0,01	0,00	0,06	0,08	0,07	0,04	0,18	0,11	0,09	0,12
Cam ve cam eşya	0,39	0,62	0,56	0,44	0,44	0,25	0,21	0,34	0,39	0,55	0,59
Metaller ve mineral maddeler	1,83	1,83	1,70	1,77	1,45	1,40	1,26	1,97	1,98	1,98	2,05
Makineler ve elektrik malzemeleri	0,03	0,03	0,01	0,02	0,05	0,04	0,07	0,03	0,04	0,02	0,03
Araç ve taşıtlar	0,11	0,03	0,02	0,03	0,05	0,06	0,07	0,05	0,05	0,04	0,06
Muhtelif mamul eşya	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01	0,02
Başka yerde belirtilmeyen ürünler	0,00	0,01	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01

Kaynak: ITC veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 3’de Kırgızistan’ın AKÜ indeksine göre sektörel rekabet gücü değerleri gösterilmiştir. Yapılan hesaplama sonucu canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler, bitkisel ürünler, gıda sanayii ürünleri, deriler, köseleler, postlar ve kürkler, metaller ve mineral maddeler ile başka yerde belirtilmeyen ürünlerde indeks değerinin birden büyük olduğu dolayısıyla rekabet gücünün yüksek olduğu görülmektedir. Mineral yakıtlar mal grubunda 2010 yılına kadar birden büyük olan

indeks değerinin bu yıldan itibaren azaldığı ve rekabet gücünün zayıfladığı görülmektedir. Yine, tekstil ve hazır giyim eşyalarına ait indeks değeri 2015 yılına kadar birin üzerinde değer almışken, bu yıldan itibaren birin altında seyretmiştir. Diğer bir ifade ile 2015 yılından sonra rekabet gücünün azaldığı söylenebilir. AKÜ indeksi sonucuna göre Kırgızistan hayvansal ürünler, metaller ve mineral maddeler ile başka yerde belirtilmeyen ürünlerde oldukça yüksek rekabet gücüne sahip olduğu görülmektedir. Kırgızistan zengin yeraltı maden ve mineral kaynaklarına sahip bir ülkedir. Ayrıca hayvancılık tarımsal üretimde önemli yer tutmaktadır. Dolayısıyla bu durum Kırgızistan'ın söz konusu ürünlerde rekabet üstünlüğü elde etmesine olanak sunmaktadır.

Tablo 3: Kırgızistan'ın AKÜ indeks değerleri

Mal Grubu	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler	20,37	17,13	23,77	16,66	16,72	14,09	13,54	55,67	14,50	17,98	18,67
Bitkisel ürünler	2,32	2,52	2,41	2,26	2,84	3,04	2,18	2,14	2,09	2,04	2,11
Gıda sanayii ürünleri	0,86	0,95	1,04	0,82	0,87	0,81	1,02	0,85	0,94	1,01	1,06
Mineral yakıtlar	1,48	1,28	0,50	0,56	0,75	0,62	0,57	0,50	0,52	0,48	0,51
Kimya sanayii ürünleri	0,13	0,05	0,05	0,09	0,12	0,10	0,07	0,06	0,07	0,05	0,04
Plastikler ve mamulleri	0,19	0,26	0,14	0,26	0,36	0,70	0,50	0,35	0,31	0,30	0,032
Deriler, köseleler, postlar ve kürkleri	2,11	0,99	0,75	1,00	1,04	0,97	0,72	0,95	0,97	1,01	1,02
Ağaç ve ahşap eşyalar	0,19	0,24	0,16	0,21	0,29	0,26	0,17	0,11	0,10	0,11	0,12
Tekstil ve hazır giyim eşyaları	1,96	1,90	2,50	2,24	2,95	1,77	1,60	0,87	0,82	0,89	0,90
Ayakkabılar	0,79	0,63	0,47	0,49	0,59	0,54	0,65	0,66	0,64	0,59	0,60
Cam ve cam eşya	0,82	0,15	0,18	0,12	0,34	0,48	0,43	0,24	0,22	0,18	0,16
Metaller ve mineral maddeler	3,94	6,67	6,38	7,35	5,45	6,90	6,04	6,39	6,45	6,79	6,97
Makineler ve elektrik malzemeleri	0,07	0,09	0,05	0,06	0,11	0,11	0,09	0,09	0,08	0,10	0,10
Araç ve taşıtlar	0,41	0,50	0,46	0,52	1,04	0,77	0,63	0,77	0,72	0,65	0,61
Muhtelif mamul eşya	0,08	0,11	0,06	0,11	0,12	0,22	0,08	0,07	0,05	0,04	0,04
Başka yerde belirtilmeyen ürünler	2,82	0,00	5,68	1,75	1,86	1,52	7,88	5,75	5,23	5,04	5,12

Kaynak: ITC veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak oluşturulmuştur.

Tacikistan'ın AKÜ indeks değerleri Tablo 4'de verilmiştir. Buna göre, Tacikistan'ın rekabet gücüne sahip olduğu sektörler arasında canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler, bitkisel ürünler, mineral yakıtlar, hayvan derileri, köseleler ve

postlar, tekstil ve hazır giyim eşyaları, cam ve cam eşya, metaller ve mineral maddeler ile başka yerde belirtilmeyen ürünler yer almaktadır. Diğer 8 mal grubunda rekabet dezavantajına sahiptir. Ele alınan dönemde canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler ile cam ve cam eşya mal gruplarının rekabet gücünde ciddi bir artış gözlemlenirken, buna karşılık bitkisel ürünler ile metaller ve mineral maddelerin rekabet gücünde ciddi bir düşüş görülmektedir.

Tablo 4: Tacikistan'ın AKÜ indeks değerleri

Mal Grubu	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler											22,46
Bitkisel ürünler	5,48	9,05	16,06	6,62	2,06	8,98	23,74	21,73	20,90	21,23	1,32
Gıda sanayii ürünleri	0,28	0,24	0,15	0,14	0,14	0,17	0,22	0,11	0,12	0,09	0,10
Mineral yakıtlar	0,06	0,20	0,23	0,56	0,52	0,46	1,20	1,58	1,60	1,71	1,89
Kimya sanayii ürünleri	0,06	0,04	0,05	0,05	0,06	0,04	0,04	0,03	0,04	0,03	0,02
Plastikler ve mamulleri	0,25	0,22	0,09	0,18	0,08	0,07	0,14	0,19	0,15	0,14	0,12
Deriler, köseleler, postlar ve kürkleri	0,94	0,99	1,05	1,34	0,78	1,03	1,23	1,12	1,08	1,02	1,01
Ağaç ve ahşap eşyalar	0,04	0,25	0,15	0,03	0,05	0,06	0,08	0,03	0,05	0,04	0,02
Tekstil ve hazır giyim eşyaları	3,74	2,62	3,60	3,75	3,46	3,21	2,60	2,61	2,77	2,81	2,64
Ayakkabılar	0,02	0,06	0,21	0,56	0,83	0,64	0,58	0,11	0,09	0,22	0,17
Cam ve cam eşya	0,03	0,06	0,05	0,07	0,85	0,84	2,92	3,21	3,56	3,35	3,62
Metaller ve mineral maddeler	7,03	8,14	7,89	7,68	8,10	8,04	4,46	4,78	4,89	4,69	4,54
Makineler ve elektrik malzemeleri	0,03	0,03	0,08	0,07	0,12	0,07	0,13	0,04	0,07	0,10	0,11
Araç ve taşıtlar	0,05	0,05	0,04	0,04	0,13	0,09	0,25	0,09	0,08	0,14	0,12
Muhtelif mamul eşya	0,24	0,04	0,04	0,13	0,08	0,67	0,22	0,77	0,65	0,89	0,91
Başka yerde belirtilmeyen ürünler	0,00	0,41	0,44	1,80	1,35	1,77	1,73	1,01	1,08	1,02	1,09

Kaynak: ITC veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 5'de Türkmenistan'ın AKÜ indeks değerleri yer almaktadır. Türkmenistan mineral yakıtlar ile tekstil ve hazır giyim eşyalarında rekabet gücüne sahiptir. Söz konusu mal gruplarının AKÜ indeks değerlerinde artış görülmektedir. Türkmenistan özellikle mineral yakıtlar ihracatında güçlü bir rekabet gücüne sahiptir. Türkmenistan'ın zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olması dış ticarete rekabet avantajı elde etmesine olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda Türkmenistan pamuk üretimi bakımından dünyada önemli ülkeler arasında yer almaktadır. Üretilen pamuk hammadde ve yarı işlenmiş olarak yurt dışına ihraç edilmektedir. Türkmenistan'da hidrokarbon ürünleri ile pamuk ve tekstil ürünleri

ülke ihracatının yaklaşık %90'ını oluşturmaktadır (Jumayev, 2012: 7-13). AKÜ indeks sonucuna göre Türkmenistan'ın diğer 14 mal grubunda rekabet dezavantajına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5: Türkmenistan'ın AKÜ indeks değerleri

Mal Grubu	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler	0,04	0,13	0,20	0,01	0,00	0,43	0,17	0,23	0,24	0,28	0,26
Bitkisel ürünler	0,09	0,45	0,47	0,13	0,13	0,18	0,23	0,17	0,11	0,06	0,07
Gıda sanayii ürünleri	0,02	0,02	0,20	0,10	0,01	0,02	0,01	0,00	0,01	0,00	0,01
Mineral yakıtlar	4,34	4,58	4,07	4,60	4,68	4,75	5,20	7,49	7,66	7,41	7,52
Kimya sanayii ürünleri	0,03	0,05	0,09	0,04	0,02	0,03	0,03	0,04	0,02	0,03	0,02
Plastikler ve mamulleri	0,25	0,76	0,85	0,23	0,28	0,21	0,20	0,20	0,22	0,20	0,21
Deriler, köseleler, postlar ve kürkleri	0,07	0,13	0,37	0,16	0,11	0,13	0,12	0,12	0,13	0,12	0,11
Ağaç ve ahşap eşyalar	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Tekstil ve hazır giyim eşyaları	1,00	2,72	5,04	1,67	1,07	1,35	1,31	1,19	1,25	1,12	1,10
Ayakkabılar	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Cam ve cam eşya	0,00	0,08	0,03	0,01	0,01	0,40	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00
Metaller ve mineral maddeler	0,00	0,01	0,01	0,01	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Makineler ve elektrik malzemeleri	0,00	0,05	0,03	0,00	0,01	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00
Araç ve taşıtlar	0,01	0,02	0,05	0,00	0,01	0,00	0,04	0,01	0,01	0,00	0,00
Muhtelif mamul eşya	0,02	0,03	0,01	0,01	0,01	0,02	0,07	0,02	0,04	0,06	0,03
Başka yerde belirtilmeyen ürünler	4,68	4,47	0,59	0,13	0,09	0,03	0,08	0,04	0,03	0,01	0,01

Kaynak: ITC veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak oluşturulmuştur.

Özbekistan'ın sektörel rekabet gücünün belirlenmesine ilişkin hesaplanan AKÜ indeks değerleri Tablo 6'da sunulmuştur. Buna göre, Özbekistan'ın rekabet gücüne sahip olduğu sektör sayısı 7'dir. Bu sektörler; canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler, bitkisel ürünler, mineral yakıtlar, kimya sanayii ürünleri, tekstil ve hazır giyim eşyaları, cam ve cam eşya ve metaller ve mineral maddelerdir. Rekabet gücünün düşük olduğu sektör sayısı ise 9'dur. Özbekistan'ın özellikle tekstil ve hazır giyim eşya ürünleri ve cam ve cam eşyalarında oldukça güçlü bir rekabet gücüne sahip olduğu görülmektedir. Nitekim Özbekistan dünyanın en önemli pamuk üretici ve ihracatçısı iken (Bashimov, 2015: 102), aynı zamanda ülke ihracatının önemli bir kısmını altın, bakır, uranyum, kömür gibi birçok maden ürünleri oluşturmaktadır (Safirova, 2015: 1).

Tablo 6: Özbekistan'ın AKÜ indeks değerleri

Mal Grubu	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler	0,82	1,30	1,22	0,98	1,31	1,18	1,08	1,23	1,22	1,26	1,31
Bitkisel ürünler	1,40	2,14	3,19	3,83	3,01	2,52	2,88	2,53	2,47	2,44	2,52
Gıda sanayii ürünleri	0,23	0,24	0,35	0,31	0,45	0,26	0,27	0,22	0,20	0,21	0,20
Mineral yakıtlar	1,65	3,03	1,16	1,18	0,75	1,05	1,19	0,90	0,98	1,01	1,05
Kimya sanayii ürünleri	1,28	0,88	1,40	1,13	1,11	0,97	0,85	1,15	1,26	1,22	1,27
Plastikler ve mamulleri	0,31	0,29	0,31	0,28	0,28	0,16	0,17	0,17	0,15	0,18	0,14
Deriler, köseleler, postlar ve kürkleri	0,14	0,23	0,33	0,30	0,59	0,42	0,42	0,54	0,52	0,55	0,66
Ağaç ve ahşap eşyalar	0,10	0,10	0,08	0,11	0,17	0,10	0,14	0,16	0,17	0,17	0,19
Tekstil ve hazır giyim eşyaları	4,58	3,76	6,23	5,48	5,68	4,07	3,86	3,90	3,98	4,07	3,97
Ayakkabılar	0,01	0,05	0,07	0,16	0,32	0,16	0,17	0,19	0,22	0,26	0,24
Cam ve cam eşya	4,16	0,84	1,21	0,74	2,34	4,10	4,37	6,47	5,98	7,08	7,12
Metaller ve mineral maddeler	1,09	1,23	1,79	1,83	1,81	1,58	1,88	1,99	2,20	2,31	2,47
Makineler ve elektrik malzemeleri	0,05	0,05	0,08	0,09	0,09	0,07	0,06	0,03	0,05	0,03	0,02
Araç ve taşıtlar	0,89	0,42	0,76	1,05	1,28	0,85	0,67	0,08	0,76	0,62	0,66
Muhtelif mamul eşya	0,04	0,05	0,07	0,04	0,09	0,26	0,28	0,32	0,34	0,32	0,30
Başka yerde belirtilmeyen ürünler	0,01	0,28	0,24	0,09	0,11	0,22	0,11	0,28	0,22	0,24	0,21

Kaynak: ITC veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak oluşturulmuştur.

Orta Asya ülkeleri yeraltı kaynakları açısından oldukça zengin ülkelerdir. Bölge ülkeleri başta ham petrol, doğal gaz, altın, bakır, uranyum, alüminyum, demir ve çelik, çinko olmak üzere birçok doğal kaynaklara zengin bir coğrafyadır. Dolayısıyla bölge ülkelerinin ihracatının büyük bir kısmını enerji, madencilik ve tarımsal ürünler oluşturmaktadır (Bashimov, 2017b). Nitekim yapılan analiz sonucunda Orta Asya ülkelerinin daha çok düşük katma değerli ve hammaddeye dayalı malların ihracatında rekabet gücüne sahip olduğu belirlenmiştir. Buna karşılık yoğun olarak sermaye ve teknoloji gerektiren malların ihracatında genel olarak rekabet dezavantajına sahiptirler. Araştırma sonucunda dikkat çeken bir diğer nokta, dünya pamuk üretiminde önemli paya sahip olan Orta Asya ülkelerinin tekstil ve hazır giyim eşyalarında ihracat rekabet gücünün zamanla azaldığıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte bölge ülkelerinde uygulanan gıdada kendi kendine yeterli politikası sonucu başta hububat olmak üzere meyve ve sebze üretim alanları pamuk tarımı aleyhine genişlemiş ve dolayısıyla tekstil sektörünün ana hammaddesini oluşturan pamuğun üretim miktarı da önemli derecede azalmıştır. Buna bağlı olarak başta ham pamuk olmak üzere tekstil ve hazır giyim ürünleri ihracatında belirgin düşüşler yaşanmıştır (Bashimov ve Çiçek, 2017). Bu durum bölge ülkelerinin söz konusu sektörde sahip oldukları rekabet gücünün zamanla zayıflamasına ve küresel piyasadaki paylarının azalmasına neden olmuştur.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular daha önce yapılmış çalışmalar ile paralellik göstermektedir. Khatibi (2008) çalışmasında Kazakistan'ın AB-27

ülkeleri karşısında hububat, hayvan derisi, ipek, pamuk gibi tarım ürünleri ile petrol ve doğal gaz, demir ve çelik, uranyum, bakır gibi mineral maddelerde rekabet gücüne sahip olduğu belirlenmiştir. Bashimov (2017a) tarafından yapılan çalışmada Türkmenistan'ın mineral yakıtlar ve tekstil ürünleri ihracatında rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir. Bashimov ve Çiçek (2017) tarafından yapılan analiz sonucunda Orta Asya ülkelerinin ham pamuk, yaş meyve ve sebze ürünleri ihracatında rekabet gücüne sahip olduğu belirlenmiştir. Amirbekova ve Madiyarova (2015) çalışmalarında Kazakistan'ın hayvansal ürünler, bitkisel ürünler ve mineral yakıtlarda rekabet gücüne sahip olduğunu tespit etmiştir. Yurttaçkalmaz ve ark. (2018) Özbekistan'ın mineral yakıtlar, kimya sanayi ürünleri, gıda, içki ve çeşitli mamul eşyalarda rekabet avantajına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç

2008-2018 dönemi için Orta Asya ülkelerinin ihracat performansının Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yaklaşımı ile analiz edildiği bu çalışmada, söz konusu ülkelerin genel olarak hammaddeye dayalı malların ihracatında rekabet gücüne sahip oldukları belirlenmiştir. Bu durum, söz konusu ülkelerde ihracatın nispi olarak katma değeri düşük mallardan oluştuğunun göstergesidir. Analiz sonuçlarına göre Orta Asya ülkelerinin rekabet gücüne sahip oldukları mallar arasında canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler, bitkisel ürünler, mineral yakıtlar ve yağlar, metaller ve mineral maddeler, tekstil ve hazır giyim eşyaları yer almaktadır.

Orta Asya ülkelerinde doğal kaynaklar ihracatta yüksek rekabet gücü elde etmek için önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bölge ülkelerinin daha çok doğal kaynaklara ve hammaddeye dayalı malların ihracatında rekabet gücüne sahip olduğu görülmektedir. Ancak, rekabet koşullarının yoğunlaştığı günümüzde küresel piyasalarda rekabet edebilmek için yüksek katma değerli ürünlerin ihracatına önem ve destek verilmelidir. Bu bağlamda üretime yönelik üretimde emek ve teknoloji verimliliğine, Ür-Ge ve Ar-Ge yatırımlarına, kalite ve markalaşmaya daha fazla ağırlık verilmesi gerekmektedir. Orta Asya ülkelerinin rekabet gücünün artırılması için devlet teşvik ve desteklerinin görece katma değeri yüksek olan sermaye ve teknoloji yoğun malların ihracatını artıracak şekilde güncellenmesinin bölge ekonomileri için yararlı olacağı düşünülmektedir. Nitekim teknoloji yoğun yeni ürünlerin ihracatına yönelmeden mevcut ihracat artışlarının sürekli olmayacağı açıktır.

Kaynakça

- Addison Smyth, D. (2005). Ireland's Revealed Comparative Advantage. *Quarterly Bulletin*, 1, 101-114.
- Almas, L.K. ve Hajiye, N.U. (2014). Azerbaijan's Current and Potential Comparative Advantage: An Exploratory Study, *Journal of Agricultural Science*, 6 (11), 74-87.
- Amirbekova, A., ve Madiyarova, D. (2015). Assessment of the Competitiveness of Kazakhstan's Exports. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6 (6), 443-447.
- Bashimov, G. (2015). Özbekistan Pamuk Sektörünün Rekabet Gücünün Belirlenmesi, *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 2 (1), 99-104.
- Bashimov, G. (2017a). Türkmenistan'ın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemiyle Rekabet Gücünün Analizi, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (14), 132-144.
- Bashimov, G. (2017b). Dış Ticarete Ürün Bakımından Yoğunlaşma: Orta Asya Ülkeleri Örneği, *Dicle Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 7 (12), 37-50.
- Bashimov, G. ve Çiçek, R. (2017). Orta Asya Ülkelerinin Tarım Ürünlerinde Karşılaştırmalı Üstünlüğünün Belirlenmesi, *İktisadi Yenilik Dergisi*, 4 (3), 10-21.
- Ekmen Özçelik, S. ve Erlat, G. (2013). Turkey's Comparative Advantages and Dynamic Market Positioning in the EU Market. *Topics in Middle Eastern and African Economies*, 15 (2), 42-70.
- Jumayev, I. (2012). Foreign Trade of Turkmenistan: Trends, Problems and Prospects, Institute of Public Policy and Administration Working Paper No: 11, University of Central Asia.
- Karambakuwa, R. ve Mzumara, M. (2013). The Revealed Comparative Advantage of Swaziland. *Greener Journal of Economics and Accountancy*, 2 (2), 68-73.
- Khatibi, A. (2008). Kazakhstan's Revealed Comparative Advantage Vis-À-Vis the EU-27, ECIPE Working Paper No 03, Belgium.
- Maleskic, A. ve Adıgüzel, M. (2017). Bosna Hersek ekonomisinin rekabet gücünün incelenmesi ve değerlendirilmesi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü WPS No: 60, İstanbul.
- Saboniene, A. (2009). Lithuanian Export Competitiveness: Comparison with other Baltic States, *Engineering Economics*, 2, 49-57.
- Seymen, D.A. (2009). Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı ve Rekabet Gücü, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Safirova, E. (2019). The Mineral Industry of Uzbekistan, U.S. Geological Survey.

- Sultan, Z.A. (2014). Revealed Comparative Advantage of Saudi's Exports. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 5 (6), 142-149.
- Timor, A.N., Bayramlı, G. ve Kapan, K. (2018). Geçmişten Günümüze Kazakistan'da Tarım Faaliyetleri, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 233-255.
- Trung, N.T. (2002). Vietnam's International Trade Regime and Comparative Advantage, CAS Discussion Paper No: 37.
- Tuerxun, A. (2017). Çin'in Küresel Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemine Göre Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul.
- Utkulu, U. ve Seymen, D. (2004). Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey vis-à-vis the EU/15, European Trade Study Group 6th Annual Conference, ETSG 2004, Nottingham.
- Utkulu, U. (2005). Türkiye'nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Yasmin, B. ve Altaf, S. (2014). Revealed Comparative Advantage of Carpets and Textile Floor Covering Industry in Pakistan, India and China. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 35 (4), 113-134.
- Yılmaz, Ş.E. (2014). Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi, 3. Baskı, Ankara: Efil Yayınevi.
- Yurttañıkmaç, Z.Ç., Sarı, S., Karaköy, Ç. ve Emsen, Ö.S. (2018). Özbekistan Ekonomisinin Dış Ticareti ve Rekabet Gücünde Gelişmeler, International Conference on Eurasian Economies, 211-217.